

בשפות הרבה

"הומרוס" – מטפורסיפורים מובהק, אולי מגדולי המספרים בדורנו ולא רק בספרות יידיש.

לחתן פרס נובל בשביס־זינגר שהלך לעולמו השנה בשיבה טובה, אנו מקדישים את שער החוברת הזו, חגיגית כלשהו בשל שאתה את המספר העגול עשר ומונה בכך חמש שנים להופעתה הסדירה. אנו פותחים אותה בשני פרקים מזכרונותיו שפורסמו לפני שנים רבות ב"פארווערטס" על ראשית דרכו כעיתונאי וכסופר, כשהוא אך נשבה בקסם אורחות הבוהמה של "טלומצקה 13" – הכתובת והשם הנרדף של בית אנשי הרוח ואנשי העט היהודיים בווארשה.

כתבה מרכזית אחרת בגיליון זה היא מפרי עטו של יוסף פינקלסטון מלונדון, חבר מערכת ה"ג'ואיש כרוניקל", כיום עורכו הדיפלומטי. הכתבה מוקדשת לעתון היהודי שמופיע זה 150 שנה ללא הפסקה והוא כיום הוותיק ביותר בעולם. (במרחק של 25 שנה ממנו צועד השבועון היהודי בהולנד Nieuw Israelietisch Weekblad, שגיליונו הראשון הופיע באוגוסט 1865).

★

אחר שהזכרנו את שני העיתונים היהודיים הגדולים משני עברי האוקיינוס, אחד ביידיש ואחד באנגלית, שמילאו תפקידים מרכזיים בחיי החברה והתרבות של קהילותיהם, נפנה את תשומת הלב למוסף המיוחד ולמיטב ידיעתי ראשון מסוגו, שצירפנו לגיליון חגיגי זה: **אטלס לשונות העתונות היהודית בעולם**.

בגיליון מס. 6 הבאתי במקום זה דברים מפיו של מי שהיה נשיא המדינה, זלמן שז"ר – הוא עצמו עיתונאי בראשית דרכו הציבורית – שאמרם בערב שנערך בביתו בשנת 1970 והיה מוקדש ליובל המאה של עתונות יידיש באמריקה. שז"ר אמר אז כי עיתונאים יהודיים כתבו ב"שבועים עטים", כלומר בכל ז'אנר אפשרי ואנו הוספנו לכך: "ובהרבה שפות".

אי אפשר שלא להיתפס בהקשר זה להרהור נוגה על גורלה של העתונות היהודית בעולם כיום. אפילו אצבעות יד אחת רבות מדי מכדי לספור עליהן עיתונים יהודיים יומיים – להוציא את ישראל כמובן. בארצות הברית הענקית והעשירה אין היום ולו עתון יהודי יומי אחד – בעברית, יידיש או אנגלית – לרשותם של מיליוני יהודיה שחיים בה. כך

גדולים ככל שהיו המוניטין והפרסום שלו בעולם כסופר, יצחק בשביס־זינגר היה מראשית דרכו נטוע בשתי רגליו בקרקע העתונות. בנעוריו, כאשר עשה את צעדיו הראשונים – לא מעט בעזרת אחיו, הסופר יהושע ישראל זינגר – לא בחל בשום מלאכה שעתוני וארשה דאו יכלו להציע לאדם צעיר, נצר לשושלת רבנים ששתה בצמא גם ממעיין הספרות הרוסית, הפולנית והגרמנית, שבקיאותו בש"ס ובפוסקים היתה לו למנוף אינטלקטואלי להתעמק גם בספרי פילוסופיה חילוניים וכן הוא ניחן בדמיון עז וכשרון הבעה לא רגיל. הוא ערך, ולפעמים שיכתב מחדש והוריד לדפוס כתבי יד של עתונאים ופובליציסטים שרק איזכור שמם עורר בו בצעירותו יראת כבוד. הוא תרגם ידיעות ומאמרים על פי הזמנה, עשה הגהות, ולמען הפרנסה אף עיבד פעם לסידרה "דומן משרתות" זול מגרמנית לפרסום בהמשכים, כפי שנהוג היה בימים ההם בעתונות יידיש בווארשה. זינגר הצעיר אהב את ריח הדפוס בתקופה כשדפוס עוד היה "ריח", הוא אהב אפילו את לחץ "שעת האפט" ולימים יגיד, לא בלי גאווה, לריצ'רד ברגין, בסידרת השיחות שניהל עימו, כי מאז החל לעבוד ב"פארווערטס" בשנת 1935 ועד זיקנתו, לא החסיר אפילו שבוע אחד, פרט לתקופה קצרה של חופשה, בהופעתו מעל דפי העתון, אם במאמרים ומערכונים בתקופה הראשונה ואם בסיפוריו, אותם היה כותב קטעים־קטעים, מדי שבוע.

כחמישים שנה אחר שדרכה לראשונה רגלו בבית ה"פארווערטס", יכול היה אותו עתון, מחשובי העיתונים היהודיים בעולם, לפרסם בגאווה בעמודו הראשון כותרת מאירת עיניים: "בשביס־זינגר פותח את נאום הנובל שלו בשטוקהולם – ביידיש".

אמר פעם סופר אמריקני שעתונאי טוב "הוא הומרוס ולא אפלטון". לשון אחר: **מִסְפָּר סיפורים ולא הוגה דעות**. מסופקני, אם בשביס־זינגר קרא את ספרו של אותו סופר.

באותה סידרת שיחות עם ברגין, אמר לו בשביס, כי בעת שכתב את "משפחת מושקט" חשב לעצמו שהוא מנציח את וארשה היהודית, כפי שהכיר אותה, לבל תיעלם לנצח. ותוך שהוא מתנצל על ההשוואה הוסיף: "ממש כפי שחש הומורוס כלפי טרויה, כך חשתי אני כלפי וארשה".

אכן, על אף בקיאותו בכתבי הפילוסופים והיותו הוא עצמו תוהה ומשיג על דרכי אלוהים ואדם ומתעמק במופלא מבינתו, בספריו היה

גם ברוסיה, הריכוז השלישי בגודלו של יהודים בעולם, להוציא את "ביראבידזשאנער שטערן" המופיע שלוש פעמים בשבוע. והרי היו תקופות, ערב מלחמת העולם השנייה, שבהן הופיעו ברחבי העולם יותר משלושים עתונים יומיים יהודיים ומאות רבות של שבועונים בעשרות שפות.

כמה הרבה? תשובה, אף היא לא מלאה עדיין, מנסים אנו לתת באטלס המצורף. מסופקני אם רשאים אנו לומר היום בוודאות כי עשרות השפות (ועוד כחצי תריסר וריאנטים) שאנו מביאים באטלס הם אמנם כל השפות שבהן הופיעו כתבי עת יהודיים בעולם בשלוש מאות וחמש השנים מאז הופיעו באמסטרדם שני ה"קוראנטים" ביידיש: ה"זינשטאגשי קורנט" וה"פריטגישי קורנט" בשנת 1686 (יש המייחסים את ראשית העתונות היהודית ל"גזטה דה אמסטרדם", עשור אחד לפני כן). עשינו מאמץ – בעיקר בעזרת הספרייה הלאומית בירושלים, אבל גם בעזרת מוסדות איסוף ומחקר אחרים – להקיף את מלוא האוצר התרבותי הזה של עמנו. אם ימצא בקוראים מי שיעיד את הערותיו ויצביע על שפה שפסחנו עליה, ואולי אף יוכל לספר היכן ניתן להשיג עותק של כתב עת יהודי באותה שפה, נהיה לו אסירי תודה ונביא הערתו גם לידעת קוראינו בגיליון הבא.

אנו מקווים שאטלס זה ימצא דרכו לבתי ספר ולטפירות וישמש ללימוד בשיעורי היסטוריה יהודית או להוראת כל תחום אחר הקשור בתרבות יהודית.

★

כמו בעבר, השתדלנו לגוון חוברת זו של "קשר" גם במאמרים אקטואליים. ביניהם דברים מפרי עטם של שופט בית המשפט העליון, דב לין, של ד"ר גד ברזילי ושל זאב שיף הבוחנים, כל אחד מזווית ראייה שונה, את מקומה של התקשורת בהווה הישראלית בתקופות שונות, כולל מלחמת יום הכיפורים ומלחמת המפרץ, ואת הדרך, שבה העתונות הישראלית תופסת את הדילמה הנצחית: חופש הביטוי מזה וחוברת האחריות מלפי העם והתברה מזה. וכן מאמר שמוקדש ל"גירנליז", הלוא היא שפת העתונות של ימינו. מצויים בגיליון גם פרקים מן העבר הרחוק והקרוב, וביניהם מסות על המנהיג הציוני מאיר גרוסמן שהיה ממייסדי

הסוכנות הטלגרפית היהודית ופובליציסט פורה בעתונים רבים בעולם ועל אויך גוטנדרוי, הכתב הראשון של סוכנות אי.י.פי. בארץ ישראל, על ה"פליט סטריט דירושלים", הלוא הוא רחוב הסולל, שבו שכנו משרדיהם ובתי-הדפוס של "דואר היום", "הירדן" וגם של ה"פלסטיין פוסט", אבי ה"ג'רוזלם פוסט" בשנות ה-20 וה-30. זאת, בצד מסה של ד"ר מנוחה גלבוך על העתונות העברית בווינה בחצי השני של המאה הקודמת ומאמר של דוד פרישטט על העתון היהודי-רוסי הראשון.

לעומתם, עושה בלה גוטרמן ניסיון לסכם, במבט לאחור, "הרפתקה" עתונאית מאלפת מאמצע המאה הנוכחית בישראל: הוצאת עתון עברי יומי בירושלים – "זמנים". ואם בעתונים עסקינן – אהוד גרף מסיר את המרכאות מן העתון "העיר" ועורך עימות בין הכתוב לבין המציאות. גם על שתי תופעות מעט יוצאות דופן נספר: דב סיקל מספר על עתון יהודי בערבית שהופיע, לא בארץ ערבית כלשהי כי אם בארגנטינה, ויואל רפל כותב על עתוני בתי הכנסת בישראל, היוצאים לאור מטעם חב"ד, המפד"ל ועוד תנועות ומוסדות.

★

מן העתונים ש"בשבעים עטים" וב"שפות הרבה" אל "קשר" שלנו – אף הוא תופעה מיוחדת בנוף הפריידיקה היהודית והישראלית. את "קשר" עושה חבורה מצומצמת של בני אדם בתנאים קשים מאוד. חמש שנים, עשר חוברות – מתבקש לומר מלה טובה. אך כבר הזהירנו החכם באדם שאת זאת יש להשאיר לזר.

ראש התוכנית ללימודי עתונאות והמכון לחקר העתונות היהודית (בהקמה)